

Pathology of Water Governance in Yazd

L. Bonyad¹, A. Zareshahabadi^{2*}, M. Parsamehr³

1,2- PhD Student and Associate professor, Department of Human Sciences, Faculty of Sociology, Yazd University, Iran. 3- Associate Professor, Department of Cooperation and Social Welfare, Faculty of Sociology, Yazd University, Iran.

*(Corresponding Author Email: a_zare@yazd.ac.ir)

Received: 07-04-2022

Revised: 29-08-2022

Accepted: 10-09-2022

Available Online: 21-12-2022

آسیب شناسی حکمرانی آب در یزد

لیلی بنیاد^۱، اکبر زارع شاه آبادی^{۲*}، مهربان پارسامهر^۳

۱ و ۲- به ترتیب دانشجوی دکتری و دانشیار جامعه شناسی، بخش جامعه شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، ایران. ۳- دانشیار بخش تعاون و رفاه اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، ایران.

*(نویسنده مسئول، E-Mail: a_zare@yazd.ac.ir)

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۷/۱۸

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۶/۰۷

تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۹/۳۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۱۹

Abstract

Water governance is a decision-making process in a set of political, economic, social, and executive systems in order to plan, develop water resources management and provide water services in different parts of society. Yazd province is one of the driest provinces in the country due to being located on the central plateau. Therefore, it seems that water governance is necessary in such a way that in different sectors of agriculture, drinking water hygiene, and industry, the main goal project is, to have optimal consumption, and water resources are not destroyed. The approach of the present research is qualitative; The foundation's data method and data collection technique were semi-structured in-depth interviews with three groups of managers and administrative experts, independent experts and experts in the water field, and employers in the industry and agriculture sectors, which were selected by purposeful sampling until reaching theoretical saturation. The data analysis technique was also open, central, and selective coding. The findings of the research showed that the water governance model is based on self-interested governance. This type of governance means paying attention to immediate and present interests and not paying attention to the state of water resources for the future, which has characteristics such as orders from the top to bottom, show, temporary, without paying attention to environmental issues and sustainable development. There has been a lack of interaction between the people and the officials and the defective participation of the stakeholders.

Keywords: Pathology, Governance, Self-Interested Governance, Imperative Governance, Yazd.

چکیده

حکمرانی آب، فرآیند تصمیم‌گیری در مجموعه‌ای از سیستم‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و اجرایی به منظور برنامه‌ریزی، توسعه و مدیریت منابع آب و ارائه خدمات آب در بخش‌های مختلف جامعه می‌باشد. استان یزد به دلیل واقع شدن در فلات مرکزی، یکی از خشک‌ترین استان‌های کشور است. بنابراین حکمرانی آب به گونه‌ای که بخش‌های مختلف کشاورزی، شرب-بهداشت، صنعت و همچنین ذی‌نفعان اصلی، مصرف بهینه‌ای داشته باشند و منابع آب نیز تخریب نگردد، ضروری به نظر می‌رسد. هدف پژوهش حاضر آسیب‌شناسی فرآیند تصمیم‌سازی و عملکرد مدیران در حوزه حکمرانی آب در یزد است. رویکرد پژوهش حاضر کیفی، روش داده‌بنیاد و تکنیک جمع‌آوری اطلاعات مصاحبه عمیق نیمه‌ساختاریافته با سه گروه از مدیران و کارشناسان اداری، صاحب‌نظران و خبرگان آزاد حوزه آب و کارفرمایان بخش صنعت و کشاورزی بوده است که به روش نمونه‌گیری هدفمند تا رسیدن به اشباع نظری انتخاب شدند. تکنیک تحلیل داده‌ها نیز کدگذاری باز، محوری و انتخابی بوده است. یافته‌های پژوهش نشان داد که مدل حکمرانی آب در یزد، حکمرانی منفعت‌طلبانه است. این نوع حکمرانی به معنای توجه به منافع آنی و کنونی و عدم توجه به وضعیت منابع آب برای آیندگان می‌باشد که دارای ویژگی‌هایی چون حکمرانی دستوری و از بالا به پایین، نمایشی، موقتی، بدون توجه به مسائل زیست‌محیطی و توسعه‌پایدار، عدم وجود تعامل بین مردم و مسئولین و همراه با مشارکت معیوب بهره‌برداران بوده است.

واژه‌های کلیدی: آسیب‌شناسی، حکمرانی، حکمرانی منفعت‌طلبانه، حکمرانی دستوری، یزد.

تحلیل و مشارکت کنشگران کلیدی در فرآیند تصمیم‌سازی این حوضه آبریز است. حکمرانی آب در ایران نامناسب بوده است. بر اساس پژوهش‌های بدیسا و همکاران (۱۳۹۹) باور بر این است که مشکلات آبی امروز و فردای کشور بیش‌تر پیامد حکمرانی نامطلوب هستند تا مطلقاً کم‌آبی. همچنین نتایج پژوهش رحیمی و همکاران (۱۴۰۰) نشان داد که رژیم حکمرانی کنونی در چهار شهرستان ارسنجان، نیریز، خرامه و استهبان، رژیم رانت‌خواه متمرکز می‌باشد؛ که از ویژگی‌های شیوه حکمرانی سلسله مراتبی تلقی می‌شود. بنی‌اسدی و پالوج (۱۳۹۹) نیز در پژوهش خود اذعان داشتند که مشکل اصلی منابع آب در کشور، وجود حکمرانی بد و نامطلوب و سامانه مدیریتی ناکارآمد است. ترتیبات نهادی نامناسب، مدیریت از هم گسسته، عدم شفافیت و عدم مشارکت ذی‌نفعان در مدیریت، از جمله ویژگی‌های سامانه حکمرانی فعلی منابع آب در کشور است. بسیاری از مردم از توانایی دولت برای رفع معضلات و چالش‌های بخش آب ناامید شده‌اند؛ این امر موجب تجدیدنظر در تئوری‌های سنتی مدیریت دولتی گشته است؛ بنابراین مدیریت تمرکزگرا و بالا به پایین که در گذشته به عنوان ابزاری قوی برای حل مشکلات اجتماعی فرض می‌شد، با بحران هویت مواجهه شده است (الوانی و علیزاده‌ثانی، ۱۳۸۶).

متوسط بارندگی استان یزد در دوره ۳۰ ساله آماری (۱۳۶۶-۱۳۹۵) ۹۷/۹ میلی‌متر و متوسط بارندگی سالانه شهر یزد در همین دوره، ۴۶ میلی‌متر است. این ارقام در سال‌های اخیر کاهش یافته است؛ به طوری که در دوره ۱۰ ساله منتهی به سال ۱۳۹۵ متوسط بارندگی به ترتیب ۷۸/۱ و ۳۵/۷ است. متوسط بارندگی استان یزد در حدود ۲ درصد حجم نزولات جوی کشور است که با وجود پتانسیل سالانه تبخیر ۳۱۹۳ میلی‌متر، بیش از ۹۰ درصد این مقدار، تبخیر می‌شود. متوسط سالانه دما ۱۷ درجه سانتی‌گراد و رطوبت نسبی ۳۳ درصد است (کانون تفکر آب-بیانیه شماره ۱، ۱۳۹۷). همین پیشینه آب و هوایی به بهترین شکل، وضع کمبود بارش و افزایش تبخیر در شهر یزد را نشان می‌دهد. بنابراین با این وضعیت پرداختن به حکمرانی آب، هم در بخش کشاورزی که بیشترین مصرف‌کننده آب به میزانی در حدود ۹۶۲/۷ میلیون مترمکعب (۸۹ درصد) و هم در بخش صنعت که ۴/۴ میلیون مترمکعب (۴/۴ درصد) از منابع آب را مصرف می‌کند؛ ضروری به نظر می‌رسد (کانون تفکر آب-بیانیه شماره ۲، ۱۳۹۷). بر اساس داده‌های آماری جهاد کشاورزی استان یزد، سطح زیرکشت استان در سال ۱۳۹۶، شامل ۷۶۸۴۱ هکتار در بخش باغی و ۳۹۸۵۲ هکتار در بخش زراعی می‌باشد. محصولات باغی استان شامل پسته، بادام، زیتون، زردآلو، انار، انگور، خرما، گردو، زعفران، محصولات گلخانه‌ای و گیاهان دارویی و محصولات زراعی استان شامل گندم، جو، ذرت دانه‌ای، کنجد، یونجه، ارزن، سورگوم، زیره، روناس، سبزی و صیفی است. در حال حاضر، فقط

در چند دهه گذشته، نگرانی‌های زیست‌محیطی مورد توجه روزافزون قرار گرفته است. امروزه تغییرات آب و هوایی، کنترل آلودگی، بهره‌برداری بیش از حد از منابع، حفظ تنوع زیستی و مدیریت منابع آب از دغدغه‌های مهم عمومی در مقیاس محلی، منطقه‌ای، ملی و جهانی است. تخریب محیط‌زیست و بحران‌ها و خطرات مرتبط با سلامت انسان، همراه با تداوم فقر، موجب شک نسبت به توسعه فناوری و رشد اقتصادی شده و در عین حال، در مورد توانایی سیاستگذاران آب در رسیدگی به موقع به مشکلات تردید ایجاد کرده است (Ahmadov, ۲۰۲۰).

کمیابی و کمبود منابع آب از موضوعات چالش برانگیز به ویژه در چند دهه اخیر است. امروزه میزان آب در دسترس مانند گذشته نیست؛ چرا که علاوه بر رشد جمعیت و افزایش تقاضا برای آب، جهان با تغییرات اقلیمی و گرمایش شدیدی مواجه شده است. همچنین در دهه‌های اخیر روند تصمیم‌سازی در حوزه آب نامناسب بوده است. پیچیدگی و چندلایه بودن؛ مسأله آب نیازمند مدیریت چندمنظوره و سطح به سطح در حوزه تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری؛ کرده است. در این حالت وجود سناریوهای متعدد در حوزه منابع آب می‌تواند به پیش‌بینی رفتار کنشگران و متناسب با آن، تصمیم‌گیری مدیران به منظور انتخاب بهترین راه کمک کند. صفویان و همکاران (۱۳۹۴) نشان دادند که با استفاده از سناریوسازی می‌توان برنامه مدیریتی برای حوضه آبریز موردنظر را با توجه به تغییراتی که ممکن است در آینده‌ای نزدیک ایجاد شود، ارائه کرد؛ بنابراین این فعالیت‌های مدیریتی امکان بهبود کیفیت آب در آینده را پیش‌بینی می‌کنند. یکی از راه‌های دستیابی به توسعه، داشتن الگوی حکمرانی مناسب با منطقه مورد نظر است، الگویی که ضمن برآورد نیازهای صنعتی و تولید، سازگاری با اقلیم را مدنظر قرار دهد. مفهوم‌شناسی واژه حکمرانی اشاره به پاسخگو بودن، هم در زمینه سیاست‌گذاری و هم در حوزه اجرا دارد (بدیسا و احمدی، ۱۳۹۶). حکمرانی، مفهومی؛ شامل کنشگران (فعالان) از دستگاه دولتی، بخش غیردولتی و جامعه مدنی در فرآیند تصمیم‌گیری مشورتی است (Cars, ۲۰۰۲). چنانچه اصطلاح حکمرانی را با حوزه آب پیوند زنیم و همین شیوه مدیریت را در قالب حوزه آب بحث کنیم؛ حکمرانی آب، مجموعه‌ای از سیستم‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و اجرایی به منظور توسعه و مدیریت منابع آب و ارائه خدمات آب در بخش‌های مختلف جامعه می‌باشد (Hall و Rogers, ۲۰۰۳). سالاریان و همکاران (۱۳۹۸) نشان دادند برای رسیدن به یک چشم‌انداز مشترک در حوضه آبریز کشف‌رود، نیازمند مشارکت و درگیر نمودن کنشگران کلیدی به منظور افزایش مشارکت آنان و ارائه چارچوبی جهت شناسایی،

در ۲۴ هزار هکتار از سطح زیرکشت، از روش‌های نوین آبیاری استفاده می‌شود. بازده آبیاری در بخش کشاورزی معادل ۴۵ درصد است. سرانه سالانه مصرفی آب کشاورزی برابر ۷۷۶۲ مترمکعب بر هکتار و حجم سالانه آب مصرفی در این بخش برابر ۹۲۶ میلیون مترمکعب است. در حال حاضر، استان یزد صادرکننده تولیدات کشاورزی مانند روناس، پسته، انار، زعفران و محصولات گلخانه‌ای است (کانون تفکر آب-بیانیه شماره ۳، ۱۳۹۷).

این استان به لحاظ صنعتی بودن، یکی از استان‌های مهاجرپذیر کشور محسوب می‌شود، به نحوی که تنها در سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰، خالص مهاجرت به استان ۱/۹ درصد اعلام شده است (حسینی و همکاران، ۱۳۹۵) و از این لحاظ در جایگاه سوم قرار دارد. البته علی‌رغم اینکه استان یزد در زمره استان‌های صنعتی کشور به شمار می‌آید، ولی بخش خدمات، بیشترین سهم اشتغال استان را به خود اختصاص داده است؛ سهم اشتغال بخش خدمات از کل اشتغال استان در سال ۱۳۹۵، ۴۶/۳ و بخش‌های کشاورزی و صنعت به ترتیب دارای سهم ۲/۸ و ۲۸/۳ درصدی بوده‌اند. مشارکت اقتصادی استان یزد در سال ۱۳۹۸، ۴۰/۸ درصد و دارای رتبه هفتم کشور رسیده است. نرخ بیکاری استان ۱۲/۸ درصد و دارای رتبه یازدهم کشور و بالاتر از نرخ بیکاری کشور (۱۲/۴) می‌باشد. همچنین نرخ بیکاری زنان استان ۲۷ درصد و دارای رتبه سوم کشور بعد از کرمان و البرز و نرخ بیکاری کل استان برای مردان، ۳ درصد بوده است (کانون تفکر اقتصاد، ۱۳۹۸).

به لحاظ اجتماعی نیز مردم یزد از دیرباز به واسطه زندگی در شهر کویری و تلاش برای رفع نیازهای خود به شهر قنات و قنوت و قناعت مشهور بوده‌اند. از طرفی شهر یزد اولین شهر خشت خام جهان و دومین شهر تاریخی جهان است، بنابراین به لحاظ گردشگری، دارا بودن کویر و موزه‌های آبی شرایط مناسبی را برای جذب گردشگر فراهم آورده است؛ زارع شاه‌آبادی و بنیاد (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان تحلیل ثانویه تحقیقات موجود درباره نقش قنات، بافت تاریخی و گردشگری شهری (گردشگری آب؛ حلقه مفقوده حکمرانی آب)؛ نشان دادند که در سال‌های اخیر توجه مدیران و برنامه‌ریزان شهری به نقش قنات به عنوان یکی از راه‌های جذب گردشگر، افزایش یافته است. بنابراین جذب گردشگر از طریق گردشگری آب، هم از نظر شهروندان و هم از دیدگاه گردشگران داخلی و خارجی نقش موثری در بهبود گردشگری شهری داشته است.

به لحاظ تقسیمات سیاسی، استان یزد دارای ۱۰ شهرستان، ۲۲ بخش، ۴۶ دهستان و ۲۳ نقطه شهری می‌باشد. استان یزد با مساحتی حدود ۷۶/۵۰۰ کیلومترمربع، رتبه هشتم و با جمعیت ۱,۱۳۸,۵۳۳ نفر (سرشماری ۱۳۹۵)، رتبه بیست و چهارم را در کشور دارا می‌باشد. نرخ شهرنشینی در این استان ۸۵/۳۲ درصد و تراکم جمعیت ۱۵/۴۶ نفر در کیلومتر مربع می‌باشد.

در مرکز استان نهادی به نام شرکت آب منطقه‌ای استان یزد فعالیت دارد که تصمیمات مربوط به تهیه و تخصیص منابع آب و همچنین حفاظت و بهره‌برداری از آنها را با هماهنگی بخش‌های مختلف مثل سازمان جهاد کشاورزی و سازمان آب و فاضلاب انجام می‌دهد. فعالیت‌های شرکت آب منطقه‌ای در ۵ حوزه مطالعات پایه منابع آب، طرح و توسعه، حفاظت و بهره‌برداری، برنامه‌ریزی و مدیریت منابع انسانی، مالی و پشتیبانی می‌باشد. مهمترین وظایف این شرکت، انجام مطالعات لازم برای شناخت، توسعه و بهره‌برداری از منابع آب استان، تهیه و اجرای طرح‌ها و پروژه‌های تأمین و عرضه آب، مهندسی رودخانه‌ها، کنترل سیلاب و تغذیه مصنوعی، ایجاد، بهره‌برداری و نگهداری از تأسیسات و سازه‌های تأمین و عرضه آب، انجام اقدامات لازم به منظور جلوگیری از افت منابع و جبران آب زیرزمینی در چارچوب قوانین و مقررات، حفاظت و بهره‌برداری بهینه از منابع آب در چارچوب سیاست‌ها یا ضوابط و برنامه‌های مصوب وزارت نیرو، انتقال آب خارج از حوضه به استان یزد، بهره‌برداری از منابع آب مورد نیاز بخش‌های مختلف مصرف در قالب تخصیص مصوب وزارت نیرو و ترویج فرهنگ استفاده صحیح از آب، می‌باشد (تاریخچه آب منطقه‌ای یزد، ۱۳۹۳).

استان یزد از یک سو به واسطه اقلیم گرم و خشک، میانگین بارندگی سالانه ۹۷/۹ میلی‌متر و میزان تبخیر زیاد، دارای آب و هوایی خشک است و از سوی دیگر مصارف آب به ویژه در دو بخش کشاورزی به واسطه کشت محصولات آب‌بر مانند صیفی‌جات و وجود صنایع متعدد آب‌بر همچون صنایع فولاد، کاغذ، کاشی، سرامیک و نساجی، بسیار بالاست به گونه‌ای که مسئولان استان به منظور تأمین منابع آبی در این دو بخش، مجبور به انتقال آب از خلیج فارس و دریای عمان شده‌اند و از همه مهم‌تر اینکه شواهد موجود حاکی از وجود یک نوع حکمرانی خاص منابع و مصارف آب را می‌دهد. اکنون سوال اصلی این مقاله این است که با توجه به مطالب بالا، حکمرانی آب در دهه‌های اخیر در استان یزد چگونه بوده و چه ویژگی‌هایی داشته است؟

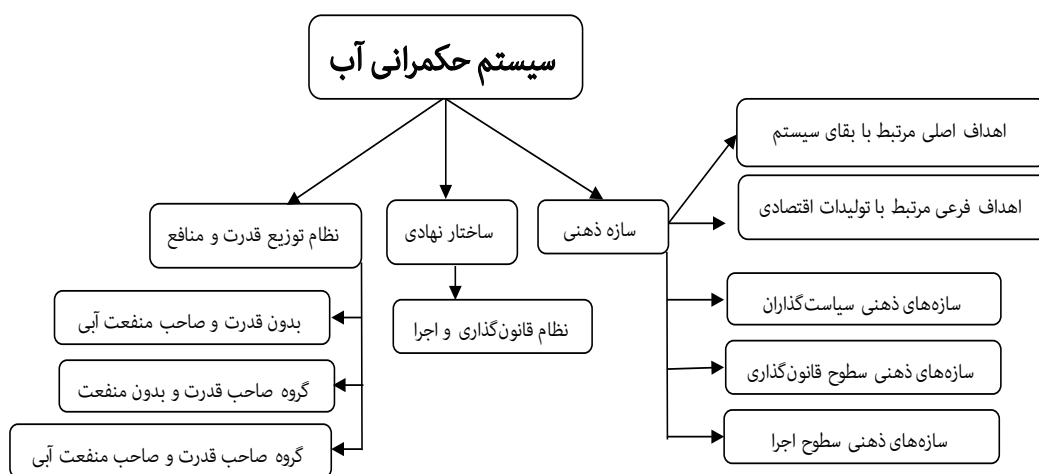
حساسیت نظری

دیکشنری اکسفورد^۲ «حکمرانی» را اینگونه تعریف کرده است: عمل یا شیوه اداره یک دولت، سازمان/ نحوه مدیریت سازمان‌ها یا کشورها در بالاترین سطح و سیستم‌های انجام این کار. در فرهنگ لغات بین‌المللی وبستر^۳ نیز واژه حکمرانی به معنای حکومت، فرمانروایی، امارت، تدبیر و نظارت معنا شده است. از نظر Rhodes (۱۹۹۶) حکمرانی به «شبکه‌های بین سازمانی و خود سازماندهی شده» اشاره دارد. از دیدگاه Fukuyama (۲۰۱۳) حکمرانی عبارت است از «توانایی حکومت برای ایجاد و اجرای قوانین و ارائه

خدمات بدون توجه به اینکه این دولت دموکراتیک است یا نه». برخی صاحب نظران استدلال می کنند که حکمرانی فعالیت دولت ها و نحوه ارتباط آن با سایر فعالیت ها در جامعه است (Westraeus, 2016). سازمان ملل متحد تعریف جامعی از حکمرانی خوب ارائه داده است که عبارت است از «مشارکت، شفافیت و پاسخگویی که موثر و عادلانه است و حاکمیت قانون را ترویج می دهد». حکمرانی خوب تضمین می کند که اولویت های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی مبتنی بر اجماع گسترده در جامعه است و صدای فقیرترین و آسیب پذیرترین افراد در تصمیم گیری در مورد تخصیص منابع توسعه، باید شنیده شود (Al-Khalidi, 2014).

نظریات مختلفی در خصوص حکمرانی آب وجود دارد، برخی از صاحب نظران معتقدند نظریات پیرامون حکمرانی آب در سه سطح چیستی، چرایی و چگونگی قابل بررسی است. نظریات مربوط به سطح چیستی؛ شامل تشریح مفهوم حکمرانی آب و سیر تاریخی می باشد. این دسته از پژوهش ها به تبیین مفهوم حکمرانی آب پرداخته و اغلب با بیان سیر تحول نظریه های حکمرانی آب، حکمرانی خوب را به عنوان آخرین نظریه معرفی نموده اند. نظریات مربوط به سطح چرایی در واقع به بررسی اثر حکمرانی آب بر پارامترهای مختلف و بالعکس تأثیر پارامترهای مختلف بر حکمرانی آب پرداخته اند، نظریات مربوط به سطح چگونگی نیز با گسترش دامنه پژوهش خود و در نظر گرفتن شرایط بومی و ملی، سعی در ارائه الگویی برای چگونگی حکمرانی آب در ایران داشته اند یا روش های اجرایی و دستیابی به حکمرانی مطلوب را ارائه داده اند (اسکوئی و اسماعیلی، ۱۴۰۰). پژوهش حاضر با الهام از سطح سوم (چگونگی) - چنانچه سطوح تحلیل را در سه بخش چیستی، چرایی و چگونگی مورد بررسی قرار دهیم- سیستم حکمرانی آب را در سه بعد، ساختار نهادی، سازه های ذهنی و

نظام توزیع قدرت و منافع، مورد توجه قرار می دهد. مطابق با نظریه استروم، تحلیل نهادی حکمرانی آب در سه حوزه فرآیند تصمیم سازی، ساختار نهادی^۴ و عملکرد، بررسی می شود. سطح اول (فرآیند تصمیم سازی): این سطح شامل شاخص های حکمرانی خوب مبتنی بر فهرست پیشنهادی سازمان ملل در برنامه ریزی ارزیابی جهانی آب است (United Nation, 2006). مولفه های هشتمانه حکمرانی خوب عبارتند از: پاسخ دهی، شفافیت، اثربخشی و بازدهی، انسجام، مسئولیت پذیری، مشارکت، حاکمیت قانون و عدالت. سطح دوم (عملکرد): عملکرد را از طریق مولفه های سازماندهی و ظرفیت سازی در بخش آب، برنامه ریزی راهبردی، تخصیص آب، توسعه و مدیریت منابع آب و تنظیم منابع آب و خدمات مرتبط؛ مورد بررسی قرار می دهد. سطح سوم (ساختار): این سطح شامل قوانین، سیاست ها و مدیریت سازمانی می باشد. در ادبیات مدیریت منابع آبی، سازه های ذهنی به طرز فکر بخش اجرا در مورد اهداف (فرعی) مرتبط با تولیدات اقتصادی و اهداف (اصلی) مرتبط با بقای سیستم اکولوژیک (حفاظت از منابع آب) و طریقه رسیدن به آن اطلاق می شود. این سازه های ذهنی در سه سطح سازه های ذهنی سیاست گذاران و سازه های ذهنی سطوح قانون گذاری تا اجرا قابل تقسیم است. بعد سوم سیستم حکمرانی آب نظام توزیع قدرت و منافع است. در این بعد افراد بر اساس منفعت آبی به سه بخش «گروه صاحب قدرت و بدون منفعت آبی»، «گروه صاحب قدرت و صاحب منفعت آبی» و «گروه بدون قدرت و صاحب منفعت آبی» تقسیم بندی می شوند که بیشتر تصمیمات در نظام حکمرانی در حوزه تصمیم سازی و وضع قوانین و مقررات و همچنین عملکرد اجرا، متأثر از منفعت و قدرت می باشد. (فرزانه و همکاران، ۱۳۹۶). در شکل (۱) مدل مفهومی مبتنی بر این حساسیت نظری، ترسیم گردیده است.

شکل ۱- مدل مفهومی تحقیق

مصاحبه‌شوندگان بنا به درخواست خودشان پس از پیاده‌سازی متون مصاحبه برای آنان ارسال شد که پس از ارسال گفته‌ها و نظرات خودشان را تأیید کردند. داده‌ها نیز با استفاده از کدگذاری باز، محوری و انتخابی تحلیل شدند.

یافته‌ها

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد بیشتر مصاحبه‌کنندگان تحصیلات دکتری (۱۰ نفر)، اکثراً مرد (۲۵ نفر) و بیشترین بازه سنی مربوط به سنین (۵۰-۵۹) می‌باشد.

جدول ۱- توصیف ویژگی‌های مشارکت‌کنندگان در مصاحبه

سن	جنسیت	تحصیلات	سمت
۶۸	مرد	دکتری	صاحب‌نظر
۳۹	مرد	دکتری	صاحب‌نظر
۶۶	مرد	دکتری	صاحب‌نظر
۵۴	مرد	دکتری	صاحب‌نظر
۵۵	مرد	دکتری	صاحب‌نظر
۶۸	مرد	کارشناسی ارشد	صاحب‌نظر
۶۶	مرد	دکتری	صاحب‌نظر
۵۳	مرد	دکتری	صاحب‌نظر
۵۵	مرد	دکتری	صاحب‌نظر
۵۶	مرد	کارشناسی	کارشناس
۴۱	مرد	دکتری	مدیر
۵۰	مرد	کارشناسی	کارشناس
۶۷	مرد	کارشناسی	کارشناس
۵۳	مرد	کارشناسی	مدیر
۵۳	مرد	کارشناسی	کارشناس
۴۳	مرد	کارشناسی ارشد	کارشناس
۷۰	مرد	ابتدایی	کشاورز
۶۸	مرد	ابتدایی	کشاورز
۶۱	مرد	بی‌سواد	کشاورز
۵۷	مرد	کارشناسی	کشاورز
۵۴	مرد	دکتری	صنعتگر
۵۰	مرد	کارشناسی ارشد	صنعتگر
۳۲	مرد	کارشناسی ارشد	صنعتگر
۳۳	زن	کارشناسی	صنعتگر
۳۴	زن	کارشناسی	صنعتگر
۴۳	زن	کارشناسی ارشد	صنعتگر
۵۵	مرد	کارشناسی	صنعتگر
۳۸	مرد	کارشناسی	صنعتگر

این پژوهش با رویکرد کیفی و روش داده‌بنیاد انجام شده است. در این روش پژوهشگر می‌خواهد از طریق تحلیل سیستماتیک داده‌ها به یک نظریه استقرایی در یک قلمرو واقعی برسد (Glaser, ۱۹۹۲). داده‌های تحقیق از طریق مصاحبه نیمه‌ساختاریافته جمع‌آوری شده است. روش نمونه‌گیری در نظریه داده بنیاد از نوع نمونه‌گیری هدفمند^۵ است. این روش انتخاب آگاهانه شرکت‌کننده‌های خاص توسط پژوهشگر می‌باشد (قاسمی شربیانی و همکاران، ۱۳۹۷). جامعه آماری تحقیق سه گروه از مدیران و کارشناسان اداری، صاحب‌نظران و خبرگان آزاد حوزه آب و کارفرمایان بخش صنعت و کشاورزی بوده است که تعداد ۲۸ نفر از آنها از طریق اشباع نظری^۶ به عنوان نمونه انتخاب شدند. بدین معنا مصاحبه‌ها تا جایی پیش رفت که مشارکت‌کنندگان در پژوهش به کفایت تجربی داده‌ها رسیدند. سنجش درستی داده‌ها در پژوهش کیفی از طریق اعتبارپذیری/ قابلیت اعتبار^۷، تعمیم‌پذیری^۸ / قابلیت انتقال، راستی‌آزمایی^۹ / اطمینان‌پذیری و قابلیت تأیید/ تأییدپذیری^{۱۰} است. آنچه که در پژوهش کمی از آن تحت عنوان روایی نام برده می‌شود، در پژوهش کیفی همان قابلیت اعتبار است. در پژوهش حاضر داده‌های بدست آمده از هر مصاحبه، کنترل شد. همچنین مصاحبه‌ها و طراحی سوالات به‌گونه‌ای انجام شد که پاسخگو نهایت صداقت را در پاسخ به سوالات داشته باشد. شناخت مصاحبه‌شوندگان نسبت به موضوع مورد مطالعه و شخص مصاحبه‌کننده، اعتمادی که در طول مصاحبه به دست آمده بود و علاقه آنان به حل چالش آب^{۱۱} در یزد نقش مهمی را در افزایش این اعتماد داشت. به منظور تعمیم‌پذیری نتایج در پژوهش حاضر پس از هشت مصاحبه جداگانه با سه گروه، پاسخ‌ها شبیه به هم شدند و به عبارت بهتر، داده جدیدی تولید نشد و پژوهشگر به اشباع نظری رسید. البته این اشباع نظری در مصاحبه با صنعت‌گران و کشاورزان به نسبت سایرگروه‌ها سریع‌تر اتفاق افتاد و پس از پنج مصاحبه و تکرار مصاحبه‌ها تا حدود زیادی تعمیم‌پذیری داده‌ها تضمین شد. به منظور حصول اطمینان از داده‌های به دست آمده، مصاحبه‌ها در نوبت دیگر در مورد کارشناسان و صاحب‌نظران مجدداً انجام شد و بازهم همان نتایج و همان پاسخ‌ها به دست آمد. البته در مورد کشاورزان و صنعت‌گران که امکان مصاحبه مجدد وجود نداشت، از طریق تکرار مصاحبه تلاش شد این اطمینان‌پذیری از نتایج تا حد زیادی محقق شود. به منظور تحقق مسأله تأییدپذیری، پژوهشگر نهایت تلاش خود را انجام داد که چارچوب‌های نظری را در ذهن خود کنار بگذارد و بدون پیش‌ذهنیی فرآیند مصاحبه‌ها را جلو ببرد. به منظور تأیید نهایی، مصاحبه برخی از

تحلیل داده‌ها نشان داد که مقوله هسته حکمرانی منفعت‌طلبانه^{۱۲} بوده است که این منفعت به سه گروه صاحبان قدرت بدون منفعت آبی، صاحبان قدرت با منفعت آبی و افراد بدون صاحب قدرت، اما دارای منفعت آبی، تقسیم‌بندی می‌شوند. تصمیمات تماماً به وسیله مدیران ارشد و سیاست‌مداران با توجه به منفعتشان و بدون توجه به آمایش سرزمین و اقلیم محلی و منطقه‌ای و با نگاهی گذرا و موقتی، نه بلندمدت تدوین شده‌است. این نوع حکمرانی نه در استان یزد، بلکه در مرکز توسط مدیران ارشد یزدی تبار کشور انجام شده است. انتقال آب و سپس استقرار صنایع، کشت محصولات متنوع، ایجاد اشتغال، استقرار صنایع سنگین و آبر و توزیع این آب، منافع زیاد سیاسی، اقتصادی و اجتماعی چه در سطح ملی و چه در سطح محلی برای افراد و گروه‌های مختلف داشته‌است. نکته‌ای که بایستی بدان اشاره کرد؛ رابطه تنگاتنگ نظام توزیع قدرت و منافع با اقتصاد سیاسی آب در ایران و البته یزد است. اقتصاد سیاسی، معطوف به تبیین موضوعاتی است که رابطه بین قدرت سیاسی و ضرورت‌های اقتصادی در یک جامعه را منعکس می‌سازد. بنابراین موضوع اقتصاد سیاسی، بحث پیرامون نحوه ارتباط میان حوزه سیاست و حوزه اقتصاد و هدف آن نیز ارائه تحلیل‌های اجتماعی، سیاسی و تاریخی از فرآیندهای اقتصادی است. در این خصوص باید گفت یکی از مهمترین دغدغه کشورها، مسأله توسعه است. نظریه‌های توسعه ارتباط مستقیمی با سازوکارهای اقتصاد سیاسی هر جامعه دارد، اگرچه مولفه‌های مربوط به اقتصاد جهانی بر چگونگی روند توسعه در هر کشوری از جمله ایران تأثیرگذار است، اما واقعیت آن است که شکل‌بندی‌های اقتصادی هر کشور و مولفه‌های تأثیرگذار بر نظام اجتماعی واحدهای سیاسی را باید اصلی‌ترین عامل توسعه و همچنین تبیین نشانه‌های اقتصاد سیاسی در آن کشور دانست. شکل‌بندی و ماهیت اقتصاد سیاسی کشورها را می‌توان بر اساس چگونگی برنامه‌ریزی اقتصادی و راهبردی آن کشورها ملاحظه کرد (مصلی‌نژاد، ۱۴۰۰). زمانی که از اقتصاد سیاسی آب سخن به میان می‌آید، این سوال را می‌توان مطرح کرد که آیا دولت‌ها یا نهادهای عمومی در قالب کنشگران فردی یا سمن‌ها توانسته‌اند شرایط را برای شکل‌گیری توسعه پایدار در استان یزد فراهم آورند یا خیر؟ تحلیل یافته‌های حاصل از مصاحبه با مدیران و کارشناسان اداری-صاحب‌نظران و خبرگان آزاد حوزه آب و کارفرمایان بخش صنعت و کشاورزی؛ نشان می‌دهد که اقتصاد سیاسی آب در یزد با نوعی تناقض مواجهه است، این شهر به لحاظ صنعتی و معدنی دارای ظرفیت‌های بالایی است. وجود فضا جهت گسترش شهرک‌های صنعتی در شهر یزد، وجود معادن غنی و نیروی انسانی متخصص و مزیت‌های دیگر، باعث ایجاد پتانسیل بالایی در جهت برنامه‌ریزی راهبردی توسعه شهرک صنعتی در این شهر و نیز موجب پدید آمدن فرصت‌هایی از قبیل به وجود آمدن حوزه‌های صنعتی فعال و قدرتمند و پتانسیل بالای تأسیسات صنعتی و افزایش

رغبت سرمایه‌گذاران برای سرمایه‌گذاری در بخش صنعت شده است (رضایی و خاوریان گرمسیر، ۱۳۹۳). اما شهر یزد به واسطه اقلیم گرم و خشک توان پذیرش صنایع متعدد و عمدتاً آب‌محور را ندارد. در سالهای اخیر به واسطه انتقال آب از خلیج فارس و دریای عمان؛ صنایع متعددی در استان احداث و فعال شده است. برتری (تسلط) رویکرد اقتصاد محور نسبت به رویکردهای زیست‌محیطی و اهمیت رشد و تولید و افزایش درآمد و اشتغال به ویژه در سالهای اخیر، چندان اجازه توجه به مباحث مرتبط با توسعه پایدار در استان را به سیاست‌گذاران و تصمیم‌سازان نمی‌دهد. اگر چه در چندسال اخیر تلاش‌های بسیاری توسط ذینفعان مختلف در بخش‌های کشاورزی، صنعت و حتی شرب-بهداشت به منظور مدیریت بهینه منابع آب صورت گرفته اما به زعم Swatuk (۲۰۰۸) به دلیل تعدد ذینفعان و منافع و ظرفیت‌های متفاوت آنها، هیچ «راه حل سریع و موثری»^{۱۳} برای حل مشکلات آب جهان وجود ندارد. گره خوردن برنامه‌های توسعه استان در یزد با گسترش صنایع آب‌محور یکی از دیگر عوامل موثر بر عدم موفقیت برنامه‌های توسعه پایدار در استان یزد است. به دلیل آنکه مدیران و سیاست‌گذاران به جای تمرکز بر پتانسیل‌های طبیعی و بالقوه استان، صرفاً افزایش درآمد سرانه و تولید را عامل مهم در پیشرفت استان یزد می‌دانند، در حالیکه این سبک توسعه با سند آمایش استان نیز همخوانی ندارد. بنابراین دولتمردان و سیاست‌گذاران نتوانسته‌اند شرایط پایدار سیستم منابع آب را حفظ کنند.

باتوجه به موارد مطرح شده در این بخش به نظر می‌رسد یکی از ویژگی‌های حکمرانی منفعت‌طلبانه در یزد، شیوه حکمرانی متمرکز، دستوری، بالا به پایین و بدون مشارکت بهره‌برداران اصلی است؛ به نوعی تصدی‌گری دولت در همه امور مربوط به تقسیم آب است؛ رویکرد از بالا به پایین، که به عنوان شیوه حکمرانی «مشت آهنین» یا «دستکش مخملی» توصیف می‌شود، با یک دولت قدرتمند و سلسله مراتبی مشخص می‌شود که در آن نخبگان سیاسی، سیاستی را طراحی می‌کنند و سپس از طریق یک زنجیره سخت، متوالی و پایدار اجرا می‌شود (Bevir، ۲۰۰۷). تحلیل یافته‌های حاصل از مصاحبه نشان داد که علی‌رغم مشارکت بهره‌برداران در مدیریت منابع آب در یزد، همچنان نقش دولت پررنگ‌تر از سایر اضلاع مثلث است، البته این صرفاً مختص به یزد نیست؛ بلکه در سایر نقاط کشور نیز به همین صورت است. بخشی از این مسأله دارای پیش‌زمینه‌ای تاریخی است. لباف خانیکی (۱۳۹۸) در پژوهش خود نشان داد که توسعه شهر یزد و نزدیکی روستای حسن‌آباد به یزد، فرآیند تغییر کاربری از کشاورزی به مسکونی و تجاری را شدت می‌بخشد و حبابه‌های بیشتری از زمین، منفک می‌شوند. به این ترتیب رسم جدید مالکیت مستقل آب از زمین ظاهر می‌شود که تا امروز به قوت خود باقی است.

مقوله فشارهای سیاسی صاحبان قدرت به عنوان یکی از مقولات مرتبط با مقوله هسته^{۱۴} (حکمرانی منفعت طلبانه) قابل بررسی است ورود آب انتقالی به یزد به واسطه تنش آبی که در اکثر استان‌های کشور وجود دارد، صرفاً یک بحث فنی و اجرایی نیست؛ بلکه تبدیل به موضوعی سیاسی شده که در پژوهش حاضر در قالب مقوله سیاسی شدن مدیریت منابع و مصارف آب مطرح شده است. در ایران؛ برخی از تصمیماتی که در حوزه آب در سطح کلان و حتی در سطح منطقه‌ای مانند یزد، تصویب و اجرا می‌شود؛ تحت تأثیر فشارهای سیاسی است و چنانچه فرهنگ ذینفعان در مدیریت منابع و مصارف آب ضعیف باشد و صرفاً پای رویکردهای بهره‌بردارانه و استثمارگرایانه در کار باشد، نتیجه‌ای جز اتلاف منابع آب به ویژه در بخش‌های کشاورزی و صنعت نخواهد داشت. فشار سیاسی صاحبان قدرت و دخالت افراد غیرمتخصص در پروژه‌های سد، انتقال و بهره‌برداری از منابع آبی و آنچه که امروز از آن به عنوان بهره‌برداری از آب‌های ژرف یاد می‌شود، همه نشان‌دهنده نفوذ صاحبان قدرت در مسائل تخصصی است. رانت و فساد در حوزه منابع زیست‌محیطی یکی از مصداق‌های بارز فشارهای سیاسی است.

از دیگر ویژگی‌های مرتبط با حکمرانی منفعت طلبانه شکل‌گیری نوعی از حکمرانی است که حاصل تعامل میان سه بخش مردم، دولت و نهادهای مدنی است؛ اما این حکمرانی حاصل یک تعامل واقعی و سازوکار عملی نیست، بلکه نتیجه یک مکانیسم ناپیچی است که ویژگی جوامع درحال توسعه است و از آنجا که ظهور آن عملاً نه از سر احتیاج بلکه نوعی سرگرمی و بازی با کلمات تلقی می‌شود. به جای مشارکت فعالانه هر سه بخش و ظهور مدیریت جامع منابع و مصارف آب در یزد، جز هدر رفتن منابع آب و نابرابری آبی؛ نتیجه‌ای نداشته است. سخن راندن از حکمرانی منابع آب و اتخاذ تصمیمات دستوری و کشت محصولات پرآب‌خواه و احداث صنایع آب‌بر بدون توجه به ظرفیت بخش‌های مختلف، اقدام صحیحی نیست.

از دیگر ویژگی‌های حکمرانی منفعت طلبانه مجموعه عواملی است که در قالب مولفه‌هایی چون تعامل کم بین مردم و مسئولین در زمینه حل بحران و مشارکت معیوب، تسلیم نظرات منفعت طلبانه ذینفعان بودن و عدم هدایت این مشارکت به مباحث علمی، مطرح می‌شود. این ویژگی‌ها نشان از عدم برنامه‌ریزی و آینده‌نگری، تصمیمات عجولانه، غیربومی و غیرعالمانه در حوزه مدیریت منابع آب، بدون توجه به تصمیم‌سازی‌ها و سیاست‌گذاری‌های سطح کلان به ویژه در بخش کشاورزی و صنعت است.

مجموعه عواملی چون عدم مسئولیت‌پذیری مدیران محلی و انفعال آنان، مطیع بودن مدیران محلی و پذیرش دستوری برنامه‌ها، درست اجرا نشدن قوانین، برنامه‌ها و دستورالعمل‌ها، تشکیل‌دهنده یکی دیگر از ویژگی‌های حکمرانی منفعت طلبانه

است؛ که ناشی از فرسودگی و کهنگی زیرساخت‌ها در مدیریت منابع آب است. هم در بعد اجرایی و هم در بعد فکری، نبود ثبات و استمرار در مدیریت منابع آب کشور، زیرساخت‌ها و امکانات را دچار فرسایش می‌کند، عدم توجه به آمایش سرزمین و ایجاد نابرابری و توزیع نابرابر امکانات در شهر و روستا، عدم توجه به اقلیم خشک یزد و اقدام به ساخت و سازهای ناسازگار با اقلیم در فضای شهری، گسترش صنایع پرآب‌بری چون سرامیک، کاغذ، فولاد و نساجی به جهت تولید و افزایش سود و صنعتی شدن شهر یزد و همچنین عدم توجه به گزارش‌ها و راهبردهای علمی به ویژه در جلوگیری از گسترش صنایع پرآب‌بر، نمونه‌های بارزی از برنامه‌ریزی کوتاه‌مدت منابع آب و عدم آینده‌نگری در مدیریت منابع آب است. ویژگی این نوع حکمرانی با توجه به داده‌ها به شرح زیر است:

۱- عدم مسئولیت‌پذیری مدیران محلی و انفعال آنان: برخی از صاحب‌نظران معتقد بودند که با توجه به اینکه برنامه‌ها ملی-محور است و از طرف وزارت نیرو به شرکت‌های آب منطقه‌ای ابلاغ می‌شود، این شرکت‌ها چندان دخالتی در تغییر این برنامه‌ها و سیاست‌گذاری‌ها ندارند. اما شرکت آب منطقه‌ای هر استان می‌تواند سیاست‌هایی را به منظور کاهش مصرف منابع آب اجرا و عملیاتی کند. مانند آنچه شرکت آب منطقه‌ای یزد، در سال‌های اخیر اجرا کرده است که شامل: طرح کاهش صد در صدی آب برنامه هزی شب مهر آب یزد و طرح سپاس آب می‌باشد. مسئولین محلی به جای انفعال باید ویژگی‌های اقلیمی یزد و پیشینه درخشان آن در مدیریت منابع آب و تجارب ارزنده آن را به وزارت نیرو و مسئولین ارشد انتقال بدهند تا مانع بسیاری از سیاست‌گذاری‌های اشتباه و نادرست در حوزه مدیریت منابع و مصارف آب شوند.

۲- مطیع بودن مدیران محلی و پذیرش دستوری برنامه‌ها، بدین معنا که سازمان‌های آب منطقه‌ای و آب و فاضلاب کمتر پیشنهاد دهنده سیاست‌ها و برنامه‌ها بوده‌اند و وزارت نیرو همچنان تصدی‌گری خود را در ارتباط با اتخاذ سیاست‌ها و برنامه‌ها، حفظ کرده بود. باتوجه به موارد مطرح شده در این بخش به نظر می‌رسد مجموعه این مقولات را می‌توان تحت عنوان حکمرانی دستوری^{۱۵}، مورد بررسی قرار داد. منظور از حکمرانی دستوری، آن نوع از حکمرانی است که به شیوه متمرکز، دستوری، بالا به پایین و بدون مشارکت بهره‌برداران اصلی است، به نوعی تصدی‌گری دولت در همه امور مربوط به تقسیم آب است.

۳- درست اجرا نشدن قوانین، برنامه‌ها و دستورالعمل‌ها: از دیگر مسائلی که به ویژه در دیدگاه‌های اساتید و کارشناسان مطرح شد، پیرامون این مسأله است که گاهاً قوانین، سیاست‌ها و برنامه‌ها وجود دارند، لیکن به درستی به اجرا در نمی‌آیند و چالش اصلی بسیاری از کارشناسان در حوزه آب نه خود قانون که نحوه پیاده‌سازی آن است. یکی از مباحثی که در این راستا مورد توجه

قرار می‌گیرد، عدم تمرکز روی مباحث سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ است. این سند که در تاریخ ۱۳ آبان‌ماه ۱۳۸۲ از طرف دفتر رهبری برای اجرا ابلاغ شد، یک سند راهبردی است که جایگاه کشور در بیست سال آینده در منطقه را ترسیم می‌کند. از نظر یکی از کارشناسان این سند چشم‌انداز از بیست سال قبل، پیش‌روی ما قرار داشته، ولی دولت‌ها به این سند توجهی نداشتند و امروز نیز فقط دوسال به پایان این سند مانده است و نمی‌توان انتظار معجزه داشت.

۴- فقدان راهبرد علمی و عدم توجه به آمایش سرزمین، اقلیم خشک، استقرار صنایع پرآب‌بر: از دیگر چالش‌های مربوط به حکمرانی منفعت‌طلبانه در بخش‌های مختلف کشاورزی و صنعت فقدان به کارگیری راهبردهای علمی و عدم توجه به استفاده از دانش روز می‌باشد. این ویژگی خود را در قالب مقولاتی چون ارتقاء تکنولوژی برای مصرف بهینه منابع آب، عدم توجه به آمایش سرزمین و توسعه پایدار، استقرار صنایع با مصرف آب بالا، کشت محصولات پرآب‌بر و عدم توجه به اقلیم خشک شهر یزد؛ نشان می‌دهد.

الف) ارتقاء تکنولوژی در زمینه مصرف آب به گونه‌ای که دیگر استفاده از آب چاه به دلیل داشتن املاح زیاد غیرقابل استفاده نخواهد بود، بلکه به کمک مواد افزودنی (نوعی لعاب) می‌توان آب چاه را به آب شرب تبدیل کرد. تحلیل یافته‌های حاصل از مصاحبه‌ها نشان داد که ارتقاء تکنولوژی در زمینه مصرف منابع آب در بخش صنعت به کمک بازچرخانی آب، علاوه بر مدیریت منابع با کاهش هزینه می‌تواند به تولید سود بیشتر و دریافت بسته‌های حمایتی و تشویقی توسط کارفرما بیانجامد.

ب) از دیگر مقولات مرتبط با مسأله فقدان راهبرد علمی، عدم توجه به آمایش سرزمین و توسعه پایدار است. عدم وجود توسعه پایدار که تمرکز بر ارتباط بین اجتماع، اقتصاد و محیط‌زیست است، باعث ورود صنایع پرآب بر به شهر خشک و کم‌آبی چون یزد شده است. از طرف دیگر عدم توجه به سند آمایش سرزمین که به ارتباط نظام‌مند میان انسان، فضا و فعالیت‌های او به منظور بهره‌برداری منطقی از همه امکانات می‌پردازد؛ نشان‌دهنده وجود نوعی دیدگاه آنارشیستی در بحث توسعه میان سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیران و اتخاذ تصمیمات از بالا به پایین است. به عبارت دیگر زمانی که مردم یزد به عنوان کنشگران فعال در اتخاذ این تصمیمات مداخله‌ای نداشته باشند و مدیریت یکپارچه شهری جایگزین تعصبات محلی گردد، سیاست‌ها هر چند درست و منطقی به نظر رسد، اما کارایی چندانی نخواهد داشت. به عبارتی ذینفعان اصلی در شکل‌گیری نظام توسعه کنار گذاشته شده‌اند، پس در نتیجه دولت پدرسالار متولی همه امور می‌شود و مردم مطرود و کنارگذاشته شده، فقط نقش تماشاگر یک ورزشگاه فوتبال را خواهند داشت. در حالی‌که ما بایستی

به این مسأله واقف باشیم و حتی فراتر اعتقاد داشته باشیم که مباحث مربوط به مدیریت منابع آب بایستی در عرض یکدیگرند باشند، یعنی تعامل منطقی و مناسبی میان دولت، مردم و نهادهای خصوصی باشد، نه اینکه در طول یکدیگر باشند.

ج) استقرار صنایع پرآب‌بر و کشت محصولات آب‌بر یکی از چالش‌های اصلی در بروز حکمرانی منفعت‌طلبانه منابع و مصارف آب در یزد است که در قالب مقوله فقدان راهبرد علمی مطرح می‌شود و باعث انتخاب صنایع آب‌بری چون فولاد، کاشی و سرامیک، نساجی و کاغذ برای یزد شده است، استقرار این نوع از صنایع و کشت محصولات کشاورزی بدون توجه به میزان مصرف آب، ناشی از سوء مدیریت است در واقع اتخاذ سیاست‌های نادرست و بدون توجه به اقلیم، منجر به ورود صنایعی شده که در حقیقت بایستی این صنایع به لحاظ مصرف بالای آب در کنار شهرهای ساحلی واقع می‌شدند، یا در بخش کشاورزی از محصولات کم‌آب‌بری مثل زعفران، پسته و ... به جای محصولات پرآب‌بری مثل سبزیجات و صیفی‌جاتی چون بادمجان، خیار، هندوانه، بامیه و یونجه استفاده شود.

د) از دیگر مقولات مرتبط با فقدان راهبرد علمی، عدم توجه به اقلیم خشک شهر یزد است. در واقع شهر یزد به واسطه اقلیم متفاوت، بایستی دارای سیاست‌گذاری‌های متفاوت باشد. بنابراین نمی‌توان انتظار داشت این سیاست‌های کلان در همه نقاط یک کشور نسخه واحدی داشته باشند. بسیاری از کارشناسان معتقدند برای یزد به عنوان یک شهر کویری، سیاست‌های فردی و تجربه شده، بایستی جایگزین سیاست‌های کلان شود. اهمیت سیاست‌های منطقه‌ای هم در زمینه کشاورزی با توجه به اقلیم خشک و الگوی کشت متناسب با منطقه و هم در زمینه صنایع پرآب‌بری که در یزد وجود دارد و هم در زمینه ساخت مسکن و استفاده از وسایل گرمایشی و سرمایشی به اثبات رسیده است.

ه) عدم تصمیم‌گیری برای بهینه‌سازی مصرف آب در بخش شهری و شرب از مقولات مرتبط با فقدان راهبرد علمی و عدم توجه به دانش روز است. یکی از موضوعاتی که در این راستا مورد توجه قرار می‌گیرد، وجود فرهنگ سنتی مصرف در بین شهروندان یزدی است. منظور از فرهنگ سنتی مصرف در بین شهروندان، فرهنگی است که به عنوان یک عامل بازدارنده در مصرف بهینه آب عمل نمی‌کند. به عبارت ساده‌تر در یک شهر کویری؛ رفتار دریایی و انتظارات کویری است^{۱۶}. این نحوه مصرف، هم در بخش شرب، هم کشاورزی و هم صنعت خود را نشان می‌دهد. به طور مثال در زمینه مصرف بخش خانگی، مصرف بی‌رویه آب در کولر آبی به دلیل تبخیر زیاد، استفاده از آن از طرف سازمان آب منطقه‌ای منع شده، اما مردم همچنان تشویق به استفاده از کولر گازی می‌شوند. یکی از کارشناسان معتقد است دلیل این امر آن است که در وزارت نیرو بخش برق از بخش آب قوی‌تر است. این خود

نمونه ای از عدم تصمیم‌گیری درست در مصرف بهینه آب است. در زمینه فضای سبز هم چمن‌های مصنوعی و کاشت گیاهان کم‌آب‌بر بایستی جایگزین چمن‌کاری‌های طبیعی شود. در زمینه کشاورزی نیز فرهنگ مصرف کشاورزان بایستی به سمت کاشت محصولات کم‌آب‌بر تغییر کند.

م) از دیگر مقولات مرتبط با فقدان راهبرد علمی؛ عدم توجه مدیران به مباحث علمی و به کارگیری آن در تصمیمات است. تحلیل یافته‌های حاصل از مصاحبه با مدیران و کارشناسان اداری، صاحب‌نظران و خبرنگاران آزاد حوزه آب و کارفرمایان بخش صنعت و کشاورزی نشان داد که بسیاری از مدیران چه در سطوح کلان یا میانه و حتی خرد یا اصلاً توجهی به مباحث علمی مرتبط با زمینه شغلی خود ندارند و یا به دلیل مشغله کاری و برگزاری جلسات متعدد، زمانی برای شرکت در جلسات علمی مرتبط با وظایف خود ندارند. برخی از کارشناسان نیز معتقد بودند از آنجاکه هدف بسیاری از مدیران اقدامات زودبازده و نتیجه محور است، در نتیجه حاضر به رفع مشکلات به صورت اصولی و مبتنی بر مبانی علمی موجود نیستند؛ چرا که اساساً راه‌حل علمی مشکلات پیش‌رو، نیازمند طرح راه‌حلی است که بعضاً مستلزم گذشت زمان و دستیابی به تجارب مختلف است، درحالی‌که مدیران صرفاً می‌خواهند مشکل را به صورت سری پایی، مقطعی و به سرعت حل نمایند؛ در نتیجه چندان اعتقادی به مباحث علمی و به کارگیری آن در تصمیمات ندارند. حتی برگزاری کنفرانس‌ها و همایش‌هایی که در حوزه‌های مختلف علمی برگزار می‌شود، به زعم بسیاری از کارشناسان چندان تأثیری در مدیریت بهینه آب در بخش‌های مختلف صنعت، کشاورزی و شرب-بهداشت و مدیریت بهینه منابع آب ندارند؛ اگرچه در چند سال اخیر به مباحث علمی، کانون‌های تفکر، اندیشکده‌ها و اتاق‌های فکر با جدیت بیشتری توجه شده است.

ن) از دیگر مقولات مرتبط با فقدان راهبرد علمی؛ عدم رعایت اصول و ضوابط در طرح مسائل علمی در بحث مدیریت منابع آب است. برخی از صاحب‌نظران که با شرکت‌های مشاور پروژه‌های مشترکی انجام داده بودند، این مسأله را بیان کردند که در برخی موارد نتایج حاصل از پروژه‌ها توسط کارفرمایان دست‌کاری می‌شد و بدین ترتیب اعتبار علمی خود را از دست می‌داد. بنابراین تا زمانی که پروژه‌های علمی مربوط به آب از اعتبار و پایایی کافی برخوردار نیست، نمی‌توان انتظار برنامه‌ریزی صحیح برای آینده و آینده‌نگری در حوزه منابع آب را داشت. یکی از کارشناسان بیان کرد که بیشتر اوقات آمارهای مربوط به صرفه‌جویی، آمارهای صحیحی نیستند و اساساً صرفه‌جویی آب در بخش کشاورزی در این ۲۰ سال اتفاق نیفتاده و بهره‌وری وجود نداشته است، در واقع عملاً آبی وجود نداشته که بخواید مصرف شود.

۵- اتخاذ تصمیمات نمایشی و پرزرق و برق و جلوه‌دهنده توسعه یکی دیگر از ویژگی‌های حکمرانی منفعت‌طلبانه است که در قالب مقولات فرعی چون؛ ورود آب انتقالی به یزد و به دنبال آن گسترش صنایع و معادن به ویژه صنایع آب‌بر و ارائه آمار بالای اشتغال و درآمد، خود را نشان می‌دهد.

الف) پروژه انتقال آب: ورود آب انتقالی به یزد و به دنبال آن گسترش صنایع و معادن به ویژه صنایع پرآب‌بر در شهری خشک و کم‌بارش به بهانه گسترش صنایع، نمادی از حکمرانی نمایشی در مدیریت منابع و مصارف آب است. برخی از پژوهشگران معتقدند طرح انتقال آب باعث مصرف بیشتر، گسترش صنایع پرآب‌بر و عامل نابودی منابع آب خواهد شد و برخی دیگر طرح انتقال آب را منبعی مهم برای ذخیره منابع می‌دانند که چنانچه با اصول خاص و علمی انجام شود، می‌تواند مفید باشد. بسیاری از کارشناسان و صاحب‌نظرانی که مصاحبه با آنان انجام شده معتقدند که میزان آب زیرزمینی و انتقالی و سطحی (که میزان آن بسیار ناچیز است؛ برای مصارف صنعتی کفایت نمی‌کند، تحلیل یافته‌های حاصل از مصاحبه‌ها نشان داد که به منظور حل این مشکل، دو راه بیشتر وجود ندارد، یا صنایع ایجاد شده را تعطیل کنیم و یا بایستی آب را انتقال دهیم. به دلیل حجم اشتغالی که از گذشته تا به امروز ایجاد شده و تنش‌های اجتماعی ناشی از معضل بیکاری در استان، قادر به تعطیلی کامل صنایع نیستیم، اما بایستی مصرف آب در صنایع را به واسطه بازچرخانی و استفاده از پساب کارخانه؛ کاهش دهیم و از ایجاد و احداث صنایع آب‌بر جدید، جلوگیری کنیم.

ب) ارائه آمار بالای اشتغال و درآمد: یکی از چالش‌هایی که در خصوص مدیریت منابع آب وجود دارد، این است که اشتغال در بخش کشاورزی بدون حفاظت از منابع و مدیریت آب صورت گرفته، به ویژه زمانی که بحث قانون تعیین تکلیف چاه‌های آب فاقد پروانه بهره‌برداری^{۱۷} مطرح بوده است. یافته‌های حاصل از مصاحبه با کارشناسان و مدیران، صاحب‌نظران و خبرنگاران دانشگاهی و به ویژه کشاورزان و صنعتگران حاکی از آن است که در بخش کشاورزی، مدیریت منابع آب به صورت اصولی مطرح نبوده است. در واقع پس از انقلاب به دلیل خرابی‌های ناشی از جنگ، عملاً بخش صنعت و خدمات توان تولید محصولات را نداشته، بنابراین بخش کشاورزی به تنهایی بار اشتغال کشور را به دوش کشیده است. در واقع برای حل مشکل اشتغال در بخش کشاورزی، کشت محصولات بدون توجه به میزان مصرف آب و عمدتاً محصولات پرآب‌بر در دستور کار قرار گرفت و درآمد موقت برای کشاورزان ایجاد نمود. همچنین در صنعت هم برای ایجاد اشتغال بدون توجه به مکان‌یابی احداث صنایع آب‌بر، عمده صنایع آب‌بر را در مناطق خشک و کویری احداث شد که این مسأله نیز به حکمرانی منفعت‌طلبانه آب دامن زده است.

۶- عدم شفافیت اطلاعات در زمینه منابع و مصارف آب و همچنین اطلاعات دیگر: یکی از ابعاد حکمرانی در حوزه منابع آب، بحث عدم وجود شفافیت است؛ به ویژه عدم شفافیت در حوزه آمار و اطلاعات در مورد میزان منابع آب مصرف شده در بخش‌های مختلف. نبود آمارهای درست و دقیق در زمینه آب انتقالی، برنامه‌ریزی برای سیاست‌گذاران در حوزه‌های جمعیتی را با مشکل مواجه می‌کند.

تحلیل یافته‌های حاصل از مصاحبه‌ها به ویژه با دوگروه صاحب‌نظران دانشگاهی، کارشناسان و مدیران نشان داد که یکی از چالش‌های مهمی که در این زمینه وجود دارد این است که معمولاً سازمان‌های مختلف (آب منطقه‌ای، جهاد کشاورزی، برنامه و بودجه) آمارهای یکدیگر را قبول ندارند و نوعی هرج و مرج به لحاظ پذیرش و اتکا به آمار در میان سازمان‌ها وجود دارد. از طرف دیگر اجماعی (در میان کارشناسان و صاحب‌نظران دانشگاهی) در خصوص درصد آب انتقالی که برای مصارف صنعت در نظر گرفته می‌شود نیز وجود ندارد.

۷- مشارکت معیوب و تعامل کم بین مردم و مسئولین در زمینه حل بحران: یکی از مقولات مرتبط با مشارکت معیوب، عدم هدایت مشارکت ذینفعان به مباحث علمی است. این مقوله در قالب زیرمقوله‌هایی (مقوله‌های فرعی) چون عدم ارتباط میان رشته‌های مختلف آب در کشور، توجه به تأثیر متغیرهایی چون فرهنگ، دین و آموزش در بحث آب و تعامل با دنیا و استفاده از تجربه‌های آنان، خود را نشان می‌دهد. نکته‌ای که در ارتباط با مباحث علمی وجود دارد این است که در میان رشته‌های مرتبط با منابع آب یک نوع از هم گسیختگی وجود دارد و به نوعی عملکرد رشته‌های دانشگاهی مانند سازمان‌ها جزیره‌ای است و هیچ تعاملی میان رشته‌های دانشگاهی وجود ندارد. مسأله دیگری که در اینجا مد نظر قرار می‌گیرد این است که روابط بین رشته‌ای و تأثیر متغیرهای مختلف از جمله دین یا فرهنگ باید در بحث آب لحاظ شود، بنابراین مدیریت منابع آب، فقط مربوط به آب نیست، بلکه مربوط به مجموعه عواملی است که روی آن تأثیرگذار است. تحلیل یافته‌های حاصل از مصاحبه با صاحب‌نظران دانشگاهی، کارشناسان و مدیران و کارفرمایان بخش صنعت و کشاورزی نشان داد که مسأله دیگری که در راستای عدم هدایت به سمت مباحث علمی باید مورد توجه قرار گیرد، این است که ما بایستی با تمام دنیا تعامل داشته باشیم، چرا که پیامدهای زیست‌محیطی، تغییرات و سیاست‌های آب و هوایی، به هیچ وجه از هم جدا نیستند. نمی‌توانیم بگوییم قاره آسیا تغییرات اقلیمی مخصوص به خود را دارد و این تغییرات جدای از تغییرات قاره اروپا، استرالیا و یا امریکاست. البته تعامل با دنیا به معنای تحمیل دیدگاه‌ها و سلطه رویکردهای آنان نیست، بلکه با شناخت

کلی از سازمان‌های جهانی آب، می‌توان سیاست‌های آنان را شناخت و پی برد که چالش‌هایی که در کشور ما در زمینه منابع و مصارف آب وجود دارد، کدام‌ها هستند و چه شباهت و تفاوت‌هایی میان مدیریت منابع و مصارف آب ما با کل دنیا وجود دارد و در نهایت به تدوین راهبردها و استراتژی‌هایی بیانجامد که نشان می‌دهد مدیریت آب نیازمند شناخت ملی و بین‌المللی، برنامه‌ریزی منطقه‌ای و عملکرد بومی و محله‌ای بوده و این ارتباط زنجیره‌ای است.

الف) محتوای مصاحبه‌ها در سه سطح مدیران-کارشناسان، صاحب‌نظران حوزه آب و کشاورزان و صنعتگران، حاکی از آن است که تعامل و گفتگو بین سطوح مختلف مدیریتی یا حتی در سطوح خرد بین مردم با همدیگر وجود ندارد. در زمینه تعامل مردم با مدیران، می‌توان گفت کشاورزان و صنعتگران حمایت‌هایی که بایستی از سازمان‌ها و نهادهای متولی دریافت می‌کردند به ویژه در سال‌های اخیر، چندان رضایت‌بخش نبوده، در نتیجه این فاصله و شکاف بین مردم و مدیران روز به روز بیشتر شده است. از طرف دیگر زمانی که سرمایه اجتماعی وجود نداشته باشد، مسئولان نمی‌توانند انتظار مشارکت از سوی ذینفعان را داشته باشند. از تحلیل یافته‌ها چنین برداشت می‌شود مشارکت اجتماعی خود از ابعاد سرمایه اجتماعی است. نقش سرمایه اجتماعی و حفاظت ذی‌نفعان از منابع آب‌های زیرزمینی غیرقابل انکار است؛ سرمایه‌گذاری در ایجاد سرمایه اجتماعی شرایط را برای حفاظت از محیط‌زیست و حل چالش‌های زیست‌محیطی فراهم می‌آورد. رابطه اعتماد اجتماعی و رفتار مشارکتی یک رابطه کاملاً دوسویه است. هر چه اعتماد اجتماعی مجموعه ذینفعان به عملکرد دولت، سیاست‌گذاران و مدیران در سطوح کلان بیشتر باشد، مشارکت ذینفعان به ویژه در بخش اجرای طرح‌ها افزایش می‌یابد.

ب) از دیگر مقولات مرتبط با مشارکت معیوب و تعامل کم بین مردم و مسئولین؛ تسلیم بودن در برابر نظرات منفعت‌طلبانه ذینفعان است. از تحلیل یافته‌های مصاحبه‌ها چنین استخراج شد که نباید کشاورز را یک کارگزار محروم جلوه داد، بلکه او یک کنش‌گر اقتصادی عاقل است که منافع و مصالح خودش رو تشخیص می‌دهد و در مواجهه با کنش‌ها، کاملاً عقلانی و منفعت‌طلبانه برخورد می‌کند. این کشاورز هنگامی که احتمال ضرر و زیان مالی بدهد یا زمانی که احساس کند که باغ او در حال خشک شدن است به حفر چاه غیرمجاز روی می‌آورد. در مورد صنعتگران هم به همین ترتیب است. برای آنها اولویت با مسائل زیست‌محیطی نیست، بلکه مسائل اقتصادی است. چنانچه انتقال کارخانه باعث افت خط تولید کارخانه و زیان اقتصادی به او شود، اقدام به انتقال کارخانه نخواهد کرد؛ مگر اینکه دولت با حمایت‌های تشویقی مثل کاهش مالیات، او را

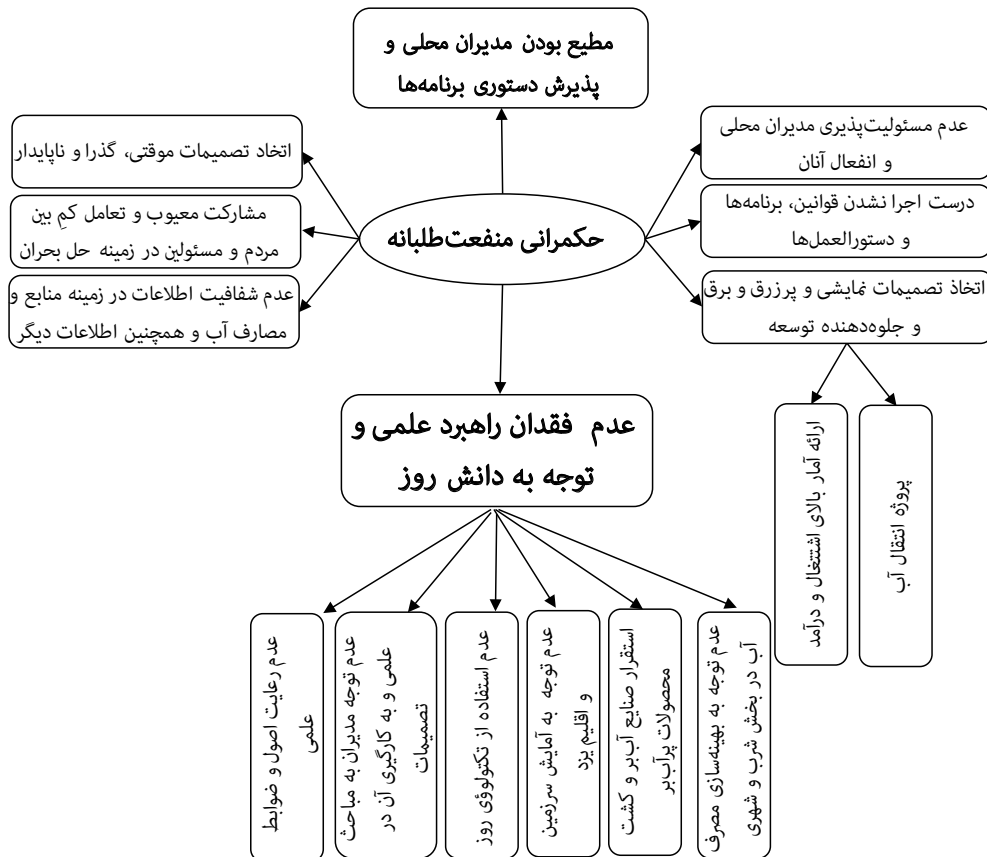
به سمت اهمیت مسائل محیط‌زیستی سوق دهد. بنابراین در این اثناء دولت بایستی حفاظت و ترمیم منابع آبهای زیرزمینی را در اولویت قرار دهد نه اینکه بنا به مصلحت در مقابل خواسته‌های ذی‌نفعان کوتاه بیاید.

۸- اتخاذ تصمیمات موقتی، گذرا و ناپایدار: تحلیل یافته‌های حاصل از مصاحبه با مدیران و کارشناسان اداری، صاحب‌نظران و خبرگان آزاد حوزه آب و کارفرمایان بخش صنعت و کشاورزی نشان از وجود نوعی حکمرانی است که دارای برنامه از پیش مدونی نبوده، که برخی مصاحبه‌شوندگان از آن تحت عنوان مدیریت روزمرگی یاد می‌کردند، یعنی بدون پیش‌بینی و حل چالش‌های مرتبط با آب، بیشتر به فکر درمان در مدیریت منابع آب بوده‌اند نه پیشگیری.

نتیجه‌گیری

شهر یزد از گذشته تا امروز همواره با محدودیت‌های طبیعی در دسترسی به منابع و مصارف آب مواجهه بوده است. مردم این شهر از گذشته و با آگاهی از این محدودیت‌ها به مدیریت بومی آب اقدام کرده‌اند. آنها با حفر قنات منابع آب خود را مدیریت می‌کردند و با مهندسی قنات به توازن پایداری بین منابع و مصارف آب رسیده بودند. اما در دهه‌های اخیر در بخش صنعت ویژگی‌های اقلیمی در احداث، بازسازی و تأسیس صنایع آب‌بر نادیده گرفته شد و سیاست‌گذاران و دولت‌مردان شروع به احداث صنایع، به‌ویژه صنایع آب‌بر در دل کویر نمودند و با این اقدام به مصرف منابع آب و حکمرانی منفعت‌طلبانه منابع و مصارف آب دامن زدند. احداث صنایع آب‌بر و کشت محصولات پر آب‌بر شرایط را برای مهاجرپذیر شدن یزد فراهم آورد، نیاز آبی تشدید شد و فکر انتقال آب به ذهن سیاست‌گذاران بیش‌از پیش متبادر گشت. انتقال آب همواره با چالش‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی همراه بوده‌است؛ به‌ویژه انتقال آب از استان‌های هم‌جوار که در چند سال اخیر باعث تخریب لوله‌های آب از استان اصفهان به استان یزد شده‌است. این تخریب توسط کشاورزان ناراضی از انتقال آب از زاینده‌رود به یزد اتفاق می‌افتد. در واقع در انتقال آب توازن بین ظرفیت منابع طبیعی و مصرف (توازن بین منابع و مصارف) در نظر گرفته نمی‌شود و چالش ایجاد می‌نماید. مشکل آب در یزد قبل از انقلاب هم مطرح بوده، اما قبل از انقلاب مشکل آب در یزد به‌صورت مسئله وجود داشته، ولی بعد از انقلاب با حکمرانی نامناسب این مسئله تبدیل به مشکل شده‌است. یکی از مسائلی که در خصوص حکمرانی منفعت‌طلبانه بایستی به آن اشاره کرد، ورود مهاجران از استان‌های مختلف به واسطه کار در صنعت

به شهر یزد بوده است، این مسأله علاوه بر به هم خوردن تعادل جمعیتی شرایط را برای مهاجرت‌های زیست‌محیطی یا مهاجرت‌های اکولوژیکی^{۱۸} فراهم آورده که اگر اقدامات و برنامه‌ریزی‌های لازم برای این منظور انجام نگیرد، در چند سال آینده بازهم بیش‌از امروز، شهر یزد با مشکل تأمین منابع آب مواجه خواهد شد. سوال اصلی پژوهش حاضر این است که ویژگی حکمرانی در حوزه آب در استان یزد در چهار دهه اخیر چگونه بوده و چه ویژگی‌هایی داشته است؟ این پژوهش با رویکرد کیفی و روش داده بنیاد و تکنیک مصاحبه عمیق نیمه ساختاریافته انجام شده است. جامعه آماری سه گروه از مدیران و کارشناسان اداری، صاحب‌نظران و خبرگان آزاد حوزه آب و کارفرمایان بخش صنعت و کشاورزی بوده‌اند، که ۲۸ نفر از آنان با روش نمونه‌گیری هدفمند تا رسیدن به اشباع نظری انتخاب شدند. تکنیک تحلیل داده‌ها نیز کدگذاری باز، محوری و انتخابی بوده است. آنچه از تحلیل و تفسیر نتایج به دست آمده، نشان می‌دهد حکمرانی آب در یزد منفعت‌طلبانه بوده و سیاست‌هایی که در فرآیند تصمیم‌سازی، سیاست‌گذاری و اجرا در زمینه منابع و مصارف آب در سه دهه گذشته اتخاذ شده مبتنی بر نظرات کارشناسانه و علمی و با توجه به منافع بلندمدت و آینده‌نگرانه این استان نبوده است، بلکه ناآگاهانه بر اساس منافع ذی‌نفعان صاحب قدرت و منافع زودگذر و موقتی مردم اتخاذ شده است. همانطور که فرزانه و همکاران (۱۳۹۶) اشاره داشتند وقتی می‌گوییم افراد بر اساس منفعت آبی به سه بخش «گروه صاحب قدرت و بدون منفعت آبی»، «گروه صاحب قدرت و صاحب منفعت آبی» و «گروه بدون قدرت و صاحب منفعت آبی» تقسیم می‌شوند، این منفعت اقتصادی صرفاً مادی نیست، بلکه منافع سیاسی و حتی منافع اجتماعی ناشی از اخذ این تصمیمات را نیز باید به حساب آورد. رویکردهایی که با ظاهرسازی و دادن وعده دروغ تصور می‌کنند که به مردم خدمت می‌کنند و شغل ایجاد می‌کنند درحالی‌که در درازمدت به منافع ملی ضربه می‌زنند. حکمرانی منفعت‌طلبانه دارای ویژگی‌هایی چون: عدم مسئولیت‌پذیری مدیران محلی و انفعال آنان، مطیع بودن مدیران محلی و پذیرش دستوری برنامه‌ها، درست اجرا نشدن قوانین، برنامه‌ها و دستورالعمل‌ها، فقدان راهبرد علمی و عدم توجه به آمایش سرزمین، اقلیم خشک و استقرار صنایع آب‌بر، اتخاذ تصمیمات نمایشی و پرزرق و برق و جلوه‌دهنده توسعه، عدم شفافیت اطلاعات در زمینه منابع و مصارف آب و همچنین اطلاعات دیگر، مشارکت معیوب و تعامل کم بین مردم و مسئولین در زمینه حل بحران و اتخاذ تصمیمات موقتی، گذرا و ناپایدار می‌باشد. در شکل (۲) مدل پارادایمی حکمرانی منفعت‌طلبانه ارائه شده است.

شکل ۲- مدل پارادایمی حکمرانی آب در یزد

ندارند، چه رسد به مدیران ارشد و سیاست‌گذاران. مطیع بودن مدیران محلی به معنای حرف شنوی از دستورالعمل‌ها و سیاست‌ها نیست، بلکه به معنای بی‌تفاوتی و عدم شناخت مسئولان نسبت به اقلیم محل زندگی در اتخاذ تصمیمات است. دستوری بودن برنامه‌ها، سیاست‌ها و دستورالعمل‌ها اجازه تفکر، کنکاش، برگزاری نشست‌ها و انتقاد از سیاست‌های متمرکز را نمی‌دهد. اقلیم متفاوت نیازهای متفاوت دارد و با روح دستوری بودن، تمرکزگرایی و آمرانه سیاست‌ها همخوانی ندارد. درست اجرا نشدن قوانین، برنامه‌ها و دستورالعمل‌ها یکی از ویژگی‌های حکمرانی منفعت‌طلبانه است. تحلیل یافته‌های پژوهش نشان داد که در برهه‌هایی سیاست‌ها، برنامه‌ها و دستورالعمل‌های مناسبی تدوین شده ولیکن به دلایل متعددی، این قوانین اجرا نشده است. اجرایی نشدن درست قوانین و برنامه‌ها و استثناء قائل شدن برای گروه‌ها یا طبقات خاصی از مردم، توده مردم را نسبت به اجرای درست قوانین ناامید می‌کند و اعتماد اجتماعی را در کشور کاهش می‌دهد. اجرایی نشدن درست قوانین شرایط را برای برداشت‌های شخصی، سلیقه‌ای، حزبی و غیرعلمی فراهم می‌کند و منابع در دسترس به هدر رفته و نابود می‌شود. عدم سازگاری تصمیمات با اقلیم و منطقه مورد نظر و وارد کردن آب

اولین ویژگی حکمرانی منفعت‌طلبانه؛ عدم مسئولیت‌پذیری مدیران محلی و انفعال آنان است. یکی از ۸ بعد حکمرانی آب مسئولیت‌پذیری است. این مسئولیت‌پذیری هم در سطح کلان و توسط سیاست‌گذاران و مسئولین بلندپایه و هم در سطح میانه، توسط مدیران ارشد و هم در سطح خرد، توسط کارشناسان بایستی وجود داشته باشد. پذیرش حس مسئولیت در تمام سطوح از طرف مسئولان شرایط را برای جلب اعتماد مصرف‌کنندگان منابع آب چه در بخش صنعت، چه در بخش کشاورزی و چه در سطح خرد فراهم می‌آورد. در خصوص عدم مسئولیت‌پذیری مسئولان باید گفت از آنجا که در بیشتر مواقع تصمیمات از بالا اتخاذ شده و بعد به استان ابلاغ می‌شده است، در نتیجه مسئولان استان هیچ احساس مسئولیتی در قبال این تصمیمات نداشتند که عیوب را به مرکز گوشزد نمایند. دومین ویژگی حکمرانی منفعت‌طلبانه؛ مطیع بودن مدیران محلی و پذیرش دستوری برنامه‌هاست. یکی از معضلاتی است که در حوزه مدیریت منابع آب گرفتار سیستم‌های سازمانی و حتی بین‌سازمانی شده و در تحلیل یافته‌های پژوهش به دست آمد، این است که کارشناسان معتقد بودند که خیلی از اوقات در سطح یک شهر مدیران محلی نیز ایده‌های همدیگر را قبول ندارند و اصلاً باور به مشارکت ذی‌نفعان در مدیریت آب

به یک سرزمین خشک که توانایی پذیرفتن صنایع آب‌بر را ندارد، مصداق بارز حکمرانی منفعت‌طلبانه است. یکی از کشاورزانی که در مصاحبه شرکت کرد، معتقد بود که آب منطقه‌ای چاه‌های غیرمجاز را پلمپ می‌کند و مجوز حفرت‌ها را به سختی صادر می‌کند، اما اکثر مناطق بیلاقی یزد مثل ده‌بالا برای جلوگیری از خشک شدن باغات خودشان چاه غیرمجاز حفر کرده‌اند؛ بنابراین اگر قانون است برای همه بایستی به یکسان انجام شود. از دیگر ویژگی‌های حکمرانی منفعت‌طلبانه؛ فقدان راه‌برد علمی و عدم توجه به دانش روز است که در قالب مقولاتی چون عدم توجه به آزمایش سرزمین، اقلیم خشک و استقرار صنایع آب‌بر مطرح شد. با شروع دوران مدرن و تقدس‌زدایی از طبیعت و محور قرارگرفتن عالم انسانی (در برابر عالم طبیعی) زمینه برای تجاوز و دست‌کاری بیش‌از پیش انسان در طبیعت فراهم شد. این بهره‌کشی و استثمار زمانی که بیش‌ازحد توان اقلیم منطقه استثمار شده باشد و یا زمانی که سازگار با اقلیم منطقه موردنظر نباشد، به مراتب وضعیت بدتری خواهد داشت. منفعت‌طلبی انسان نسبت به طبیعت شرایط را به گونه‌ای پیش می‌برد که هدف توجیه‌کننده وسیله و ابزار رسیدن به آن می‌شود؛ در نتیجه به گزارش‌ها، طرح‌ها و پژوهش‌های علمی توجه چندانی نمی‌شود؛ به طرح‌های آمایش سرزمین توجهی نشده و توزیع امکانات و ثروت‌ها و گسترش شهر به طور کلی در یزد متمرکز شده و سایر شهرهای استان (به‌اباد، یافق و خاتم) با اختلاف زیاد در انتهای جدول قرار دارند (حسینی راد، ۱۳۷۱). از مصادیق دیگر حکمرانی خودخواهانه منابع و مصارف آب در یزد این است که موضوع آب به‌عنوان یک بحث علمی از دسترس صاحب‌نظران و کارشناسان خارج شده و به عنوان ابزاری برای جذب توده‌ها و عاملی برای پایان دادن به کشمکش‌ها و تنش‌های آبی و رفع اشتغال و بیکاری خیل عظیم شاغلان جویای کار مورد توجه قرار گرفته است؛ عدم استفاده از تکنولوژی به ویژه در بخش کشاورزی و بخش صنعت و به خصوص صنایع آب‌بر، یکی از چالش‌های بسیار مهم است. عدم تصمیم‌گیری برای بهینه‌سازی مصرف آب در بخش شرب، مصرف آب این بخش را بازهم بیشتر افزایش خواهد داد. استفاده از کشت محصولات پرآب‌بر و نداشتن الگوی کشت متناسب با اقلیم یزد، حکمرانی مطلوب منابع آب را به طنزی تلخ تشبیه کرده است. اتخاذ تصمیمات نمایشی و پرزرق و برق و جلوه‌دهنده توسعه، ویژگی دیگر حکمرانی منفعت‌طلبانه در یزد است. ورود آب انتقالی به یزد و به دنبال آن گسترش صنایع و معادن به ویژه صنایع پرآب‌بر در شهری خشک و کم‌بارش به بهانه گسترش صنایع، مصداق واقعی تصمیمات نمایشی و پرزرق و برق است. غیر قابل توجیه بودن انتقال آب در صورت عدم مدیریت مصرف یکی از مسائلی که بسیاری از کارشناسان، صاحب‌نظران و حتی صنعتگران به آن اشاره داشتند. در واقع اگر این مدیریت

مصرف رخ ندهد، به زعم یکی از کارشناسان، کل دریای عمان و خلیج فارس هم به یزد انتقال داده شود، بازهم با کمبود آب مواجه خواهیم شد. بنابراین راهکارهای مدیریت مصرف هم از طرف مدیران و سیاست‌گذاران و هم از طرف مصرف‌کنندگان در هر سه بخش کشاورزی، شرب-بهداشت و صنعت بایستی عملیاتی شود، اگر نه نفس انتقال آب بی‌معنی است. به طوری کلی انتقال آب از زاینده‌رود بایستی به عنوان راهکار میان‌مدت دیده شود به ویژه که هم کوه‌رنگ و هم زاینده‌رود امروزه خود با مشکل کم‌آبی روبه‌رو هستند؛ به زعم یکی از اساتید، ما خون را از دست انسان کم‌خون می‌گیریم و به دست دیگر او تزریق می‌کنیم و این کار منطقی نیست. از موضوعاتی که در تحلیل یافته‌های پژوهش بدان دست یافتیم این بود که از یک طرف علاقه یزدی‌ها به کارهای کشاورزی نباید نادیده گرفته شود، چرا که از گذشته علی‌رغم کم‌آبی همواره کشاورزی در این شهر وجود داشته و از طرف دیگر کشت غرقابی در شهر کویری و کم‌آبی مانند یزد اقدام صحیحی نیست. مسأله دیگری که بایستی در این جا بدان پرداخت این است که سهم بخش کشاورزی در اشتغال یزد بایستی کاهش پیدا کند، به هر حال به دلیل محدودیت آبی که شهر با آن مواجه است، استان یزد بایستی هرچه بیشتر به سمت صنایع کم‌آب‌بر سوق پیدا کند. می‌توانیم به بهانه آمار بالای اشتغال منابع آب را نابود کنیم. بسیاری از صاحب‌نظران اعتقاد داشتند که کشت بسیاری از صیفی‌جات مانند گوجه، خیار، بادمجان، هندوانه در یزد و صادرات آن به شهرها یا کشورهای دیگر توجیه منطقی ندارد.

عدم شفافیت اطلاعات در زمینه منابع و مصارف آب و همچنین اطلاعات دیگر؛ از چالش‌های مهم مرتبط با حکمرانی منابع و مصارف آب در یزد می‌باشد. سازمان ملل متحد تعریف جامعی از حکمرانی خوب ارائه داده است که عبارت است از «مشارکت، شفافیت و پاسخگویی که موثر و عادلانه است، و حاکمیت قانون را ترویج می‌دهد». یافته‌های حاصل از پژوهش نشان داد، با عدم شفافیت در خصوص آمارها و اطلاعات میان دستگاه‌های مختلف، تعداد چاه غیرمجاز، میزان اختصاص آب شرب به صنعت در فصول گرم سال مواجه هستیم^{۱۶}. برخی کشاورزان نیز معتقد بودند وزارت جهاد کشاورزی بایستی الگوی کشت هر فصل را در اختیار ما قرار دهد و ما آگاهی داشته باشیم این فصل چه محصولی بکاریم و چه محصولی قرار است دولت وارد کند، اگر این الگوی کشت شفاف در اختیار ما قرار گیرد قیمت محصول دچار نوسانات غیرمنطقی نخواهد شد. مشارکت معیوب و تعامل کم بین مردم و مسئولین در زمینه حل بحران، از چالش‌های مهم در حوزه حکمرانی منابع و مصارف آب در یزد است که نقش دولت در عین مشارکت با همه ذی‌نفعان نباید جنبه انفعالی پیدا کند و مشارکت

- 1-Governance
- 2-New Oxford International Dictionary
- 3-New Webster's International Dictionary
- 4-Institutional structures
- 5-Purposive sampling
- 6-Theoretical saturation
- 7-Credibility
- 8-Transferability
- 9-Dependability
- 10-Confirmability
- 11-Water challenge
- 12-Self-interested governance
- 13-Magic bullet
- ۱۴- در روش گراند تئوری، محقق پس از تحلیل مصاحبه‌ها و انجام مراحل کدگذاری باز، محوری و گزینشی به مقوله هسته دست می‌یابد.
- 15-Imperative governance

۱۶- این بخش از سخنان دکتر پاپلی یردی است.
 ۱۷- قانون تعیین تکلیف چاه‌های آب فاقد پروانه بهره‌برداری، شماره ابلاغیه ۲۸۲۵۱/۳۹۲، سال ۱۳۸۹. وزارت نیرو موظف است ضمن اطلاع‌رسانی فراگیر و مؤثر به ذی‌نفعان، طی دو سال تمام پس از ابلاغ این قانون، برای کلیه چاه‌های آب کشاورزی فعال فاقد پروانه واقع در کلیه دشت‌های کشور که قبل از پایان سال ۱۳۸۵ هجری شمسی حفر و توسط وزارت نیرو و دستگاه‌های تابعه استانی شناسایی شده باشند و براساس ظرفیت آبی دشت مرتبط، و با رعایت حریم چاه‌های مجاز و عدم اضرار به دیگران و عموم مشروط به اجراء آبیاری تحت فشار توسط متقاضی پروانه بهره‌برداری صادر نماید.

18-Ecological migration
 مهاجرت‌هایی که به واسطه تغییرات اقلیمی و عمدتاً اجباری اتفاق می‌افتد. در این نوع مهاجرت، افراد به دلیل خشکسالی‌های پی در پی و متعدد و وابستگی ساکنان مناطق به کشاورزی و عدم امکان کشت به دلیل کمبود منابع آب، مهاجرت می‌کنند.
 ۱۹-مسئله اختصاص آب شرب به صنعت در فصول گرم سال، در مصاحبه با یکی از کارکنان آب منطقه‌ای و یکی از اساتید دانشگاه، مورد تأیید قرار گرفته است.

معیوب باشد. از تحلیل یافته‌های مصاحبه‌ها چنین استخراج شد که نباید کشاورز را یک کارگزار محروم جلوه داد، بلکه او یک کنشگر اقتصادی عاقل است که منافع و مصالح خودش رو تشخیص می‌دهد و کاملاً در مواجهه با کنش‌ها، عقلانی و منفعت‌طلبانه برخورد می‌کند. این کشاورز هنگامی که احتمال ضرر و زیان مالی بدهد یا زمانی که احساس کند که باغ او در حال خشک شدن است، به حفر چاه غیرمجاز روی می‌آورد. در مورد صنعتگران هم به همین ترتیب است، برای آنها اولویت با مسائل زیست‌محیطی نیست، بلکه مسائل اقتصادی است. چنانچه انتقال کارخانه باعث افت خط تولید کارخانه و زیان اقتصادی به او شود، اقدام به انتقال کارخانه نخواهد کرد، مگر اینکه دولت حمایت‌های اقتصادی خود را از این بخش در جهت حفاظت محیط‌زیست افزایش دهد. از مولفه‌های مشارکت معیوب؛ تعامل کم بین مردم و مسئولین می‌باشد. زمانی که سرمایه اجتماعی و شبکه‌های اجتماعی بین مردم و دولت و نهادهای مدنی و خصوصی کاهش یابد، افراد، کشاورزان، صنعت‌گران و کلیه ذینفعان، فضایی برای مطالبه‌گری و ادعای به حق خود نداشته باشند؛ به خشونت و رفتارهای نابهنجارانه روی می‌آورند؛ مانند آسیب رساندن به خطوط لوله‌های انتقالی آب توسط کشاورزان اصفهانی، به دلیل اعتراض به انتقال آب (از سرچشمه‌های کوه‌رنگ در استان چهارمحال بختیاری و زاینده‌رود در استان اصفهان به یزد) و نگرانی از توزیع نامناسب حقابه‌های آب توسط کشاورزان اصفهانی که مورد اخیر آن را می‌توان در اعتراضات ۱۷ آبان ماه ۱۴۰۰ مشاهده نمود. از تحلیل یافته‌ها چنین برداشت می‌شود که از دیگر مولفه‌های حکمرانی منفعت‌طلبانه؛ اتخاذ تصمیمات موقتی، گذرا و ناپایدار است. در این بخش ما شاهد نوعی حکمرانی ناپایدار در خصوص مدیریت منابع آب بوده‌ایم. از یک طرف وزارت جهاد کشاورزی و شرکت آب منطقه‌ای تلاش خود را صرف ضابطه‌مند کردن حفرچاه می‌کنند، از طرف دیگر به زعم کارشناسان و مدیران شرکت آب منطقه‌ای، زمانی که می‌بینند چاه غیرمجازی حفر شده و اشتغالی ایجاد شده به دلیل کم‌جلوه دادن آمار بیکاری و جلوگیری از تنش‌های اجتماعی، قادر به از بین بردن چاه غیرمجاز نیستند؛ برخی کارشناسان اعتقاد داشتند که این «رویکرد استثناء قائل شدن برای اشخاص خاص/ گاهی اجبار و گاهی اختیار» دولت‌ها، همه‌اقتدار جامعه را نسبت به اتخاذ تصمیمات قاطع، ناامید کرده است. در این خصوص یکی از صاحب‌نظران که خود کارفرمای بخش صنعت نیز بود، طبق مستندات بیان نمود که از سال ۶۸ طرح انتقال صنایع به خارج از شهر یزد مطرح شده، ولی همچنان تعداد زیادی از کارخانه‌ها در سطح شهر فعالیت می‌کنند که این امر منجر به آلودگی زیست‌محیطی شده است.

منابع

اسکوئی، م. و اسماعیلی، ک. ۱۴۰۰. تحلیلی بر نظریه‌های حکمرانی و مدیریت منابع آب در ایران. فصلنامه آب و

- توسعه پایدار، ۱۸(۱): ۱-۱۰.
- بنی‌اسدی، م. و پالوج، م. ۱۳۹۹. طراحی مدل حکمرانی مطلوب منابع آب زیرزمینی در سطح حوزه آبخیز، حوزه آبخیز ارزوئیه-استان کرمان. مدیریت و مهندسی آبخیز، ۱۲(۲): ۵۱۴-۵۲۵.
- بدیسار، س.ن. و احمدی، م.س. ۱۳۹۶. حقوق حاکم بر آب در بستر حقوق عمومی ایران. نشر میزان. تهران. چاپ اول.
- بدیسار، س.ن.، احمدی، م.س. و مدبرنژاد، ع.س. ۱۳۹۹. ارزیابی شاخص‌های حکمرانی خوب در بخش آب. فصلنامه علوم و تکنولوژی محیط زیست، ۲۲(۲): ۲۷۵-۲۸۶.
- تاریخچه شرکت آب منطقه ای یزد. ۱۳۹۳. شرکت آب منطقه ای یزد. <https://www.yzrw.ir/st/4>.
- رحیمی، م.، ملکیان، آ. و علم بیگی، ا. ۱۴۰۰. تعیین شیوه و رژیم حکمرانی آب در مواجهه با تغییرات محیطی از دیدگاه نهاد و ذینفعان محلی (مطالعه موردی: حوزه آبخیز دریاچه طشک-بختگان). نشریه مرتع و آبخیزداری، ۴۷(۱): ۸۲-۱۰۱.
- رضایی، م.ر. و خاوریان گرمسیر، ا.ر. ۱۳۹۳. برنامه‌ریزی راهبردی توسعه شهرک صنعتی شهر یزد با استفاده از چارچوب استراتژیک SOAR. فصلنامه مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، ۱۸: ۷۷-۹۴.
- زارع شاه‌آبادی، ا. و بنیاد، ل. ۱۳۹۷. تحلیل ثانویه تحقیقات موجود درباره نقش قنات، بافت تاریخی و گردشگری شهری (گردشگری آب؛ حلقه مفقوده حکمرانی آب). همایش قنات، میراث ماندگار و آب، دانشگاه پیام نور، اردکان، ایران.
- سالاری، ف.، قربانی، م. و ملکیان، آ. ۱۳۹۴. پایش اجتماعی شبکه ذی‌نفعان در حکمرانی محلی منابع آب (منطقه مورد مطالعه: حوضه آبخیز رزین، شهرستان کرمانشاه). نشریه مرتع و آبخیزداری، ۴۸(۲): ۲۸۷-۳۰۵.
- سالاریان، م.، داوری، ک.، علیزاده، ا.، لگزیان، م. و فاضلی، م. ۱۳۹۸. چارچوب دستیابی به چشم‌انداز مشترک در مدیریت مشارکتی-راهبردی آب (مطالعه موردی: حوضه آبخیز کشف‌رود). نشریه اکوهیدرولوژی، ۶(۴): ۸۶۵-۸۸۶.
- صفویان، آ.، سلمان ماهینی، ع.ر.، میرکریمی، س.ه. و سعدالدین، ا. ۱۳۹۴. انتخاب بهترین سناریوی بهبود کیفیت آب با استفاده از روش برنامه‌ریزی خطی در حوضه آبخیز گرگانرود- استان گلستان. مجله علوم و مهندسی آبخیزداری ایران، ۹(۳۰): ۱۵-۲۲.
- الوانی، س.م. و علیزاده‌ثانی، م. ۱۳۸۶. تحلیلی بر کیفیت حکمرانی خوب در ایران. مطالعات مدیریت (بهبود و تحول)، ۱۸(۵۳): ۱-۲۴.
- فرزانه، م.ح.، باقری، ا. و رضانی قوام‌آبادی، م.ح. ۱۳۹۶. بنیان‌های نهادی بحران در مدیریت منابع آب زیرزمینی
- ایران. نشریه پژوهش‌های اقتصادی، ۱۷(۱): ۵۷-۹۴.
- قاسمی شریانی، م.، رضوانی، م.ر.، طیبی، س.ج. و غفاری، ف. ۱۳۹۷. عوامل مولد انسجام سیاستی جهت مقابله با بحران آب در ایران. نشریه تحقیقات منابع آب، ۱۴(۳): ۴۲-۵۶.
- کانون تفکر آب. ۱۳۹۷. تغییر اقلیم. بیانیه شماره ۱. دانشگاه یزد. <https://yazd.ac.ir/offices/research/thinktank/water/achievements>
- کانون تفکر آب. ۱۳۹۷. سیمای آب استان یزد. بیانیه شماره ۲. دانشگاه یزد. <https://yazd.ac.ir/offices/research/thinktank/water/achievements>
- کانون تفکر آب. ۱۳۹۷. مصرف آب در بخش کشاورزی. بیانیه شماره ۳. دانشگاه یزد. <https://yazd.ac.ir/offices/research/thinktank/water/achievements>
- کانون تفکر اقتصاد، ۱۳۹۸. بیکاری در استان یزد. بیانیه شماره ۱. دانشگاه یزد. <https://yazd.ac.ir/offices/research/thinktank/economic>
- حسینی، ر.، مشفق، م. و زارع مهرجردی، ر. ۱۳۹۵. توصیف و تحلیل مهاجرت‌های بین‌استانی در ایران و تعیین‌کننده‌های آن طی دوره ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰. فصلنامه برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا)، ۶(۴): ۱۹-۴۴.
- حسینی‌راد، ر. ۱۳۷۱. تحلیل توسعه اقتصادی منطقه یزد از دید آمایش سرزمین، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اقتصاد و معارف اسلامی، دانشگاه امام صادق(ع).
- لباف خانیکی، م.، رضوانی، م.ر.، بدری، س.ع. ۱۳۹۸. تبیین فرآیند همکاری‌های قلمرویی در بهره‌برداری از قنات (مورد مطالعه: قنات حسن‌آباد، استان یزد). نشریه پژوهش‌های روستایی، ۱۰(۳): ۳۸۲-۳۹۵.
- مصلی‌نژاد، ع. ۱۴۰۰. اقتصاد سیاسی ایران در دوران معاصر. انتشارات دانشگاه تهران. تهران.
- یوسفی، ا.، امینی، ا.م.، یادگاری، ا. و فتاحی، ا. ۱۳۹۶. پایداری نظام‌های حکمرانی آب زاینده‌رود در گذر توسعه. نشریه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، ۳۶: ۲۳-۴۸.
- Ahmadov E. 2020. Water resources management to achieve sustainable development in Azerbaijan. *Sustainable Futures*, 100030(2): 1-10.
- Al-Khalidi F. 2014. Good Governance And Gender Equality, A thesis submitted to Johns Hopkins University in conformity with the requirements for the degree of Master of Arts in Government. PhD Thesis, Florida Atlantic University.
- Bevir M. 2007. Encyclopedia of Governance, SAGE Publications, Inc.Pp:971-972.

- Rhodes R.A.W. 1996. The New Governance: Governing without Government. *Political Studies*, 44(4), 652-667.
- United Nation. 2006. Water: A shared responsibility (Vol. 2). World Water Assessment Programme Berghahn Books.
- Westraeus P. 2016. Good Governance Institutions and Economic Growth: Evidence from Sub-Saharan Africa, Bachelor's Thesis ,Linnæus University.
- Swatuk L. 2008. A Political Economy of Water. *Journal of Water Alternatives*, 1(1). 24-47.
- Cars G. 2002. Urban governance, institutional capacity and social milieu. Aldershot, Hampshire, England; Burlington, VT : Ashgate.
- Fukuyama F. 2013. What Is Governance? Center for Global Development 1800 Massachusetts Ave., NW Washington, DC 20036. Working Paper 314, January 2013.
- Glaser B. 1992. Basics of Grounded Theory Analysis. Mill Valley, CA: Sociology Press.
- Rogers P. and Hall AW. 2003. Effective water governance. Global Water Partnership Stockholm, 48p.